

جلوه‌های مهرورزی در فرهنگ مردم (با تأکید بر خانواده)

علی‌آنی‌زاده^۱

چکیده

در سیره معصومین علیهم‌السلام پسندیده‌ترین بنیان نزد خداوند، خانواده ذکر شده و مهرورزی شالوده تشکیل، ثبات و تداوم خانواده دانسته شده است. مهرورزی عنصری جدا از زندگی و خانواده نیست بلکه در تار و پود زندگی مردم تنیده شده است. زندگی مادی و معنوی انسان‌ها که از آن به عنوان فرهنگ عامه یاد می‌شود، عرصه مناسبی برای استخراج عناصر مهرورزی است. این عناصر ارزشمند همواره در طول و پیوستار زندگی مادی و معنوی ایرانی‌ها جریان دارد و طیف معنایی آن با توجه به متغیرهای گوناگون از جمله سن، جنس و سایر شاخص‌ها متفاوت است. این طیف در نخستین سال‌های زندگی رنگ و بوی نوازش دارد. کودک، مهر و محبت را معادل در آغوش کشیدن، دست بر سر کشیدن،

بوسیدن و نوازش می‌بیند. در فصل دیگر زندگی، یعنی ازدواج و زندگی مشترک، درک متقابل همسر، احترام به نظرات، عشق‌ورزی و از آن خود دانستن در کنار معناهای پیشین می‌نشیند و در نهایت اکرام و پاسداشت بالاترین معنای مهرورزی برای والدین و اعضای سالمند خانواده به شمار می‌رود.

برای تبیین و بررسی چگونگی بازتاب خصیصه مهرورزی در رسانه ملی باید به انعکاس تصویر خانواده و جنبه‌های مختلف چگونگی نمایش آن در رسانه توجه کرد. از آنجا که بسیاری از مباحث مهرورزی خانواده پشته‌های غنی در ادبیات شفاهی دارند قالب روایی (قصه و روایت) برای آنها بسیار مناسب است. برخی از انواع ادبیات شفاهی مانند واسونک، دوبیتی، ترانه‌های کار و ... که از موسیقی درونی بهره‌مندند نه تنها قابل ارائه در قالب آوایی (موسیقی، نوحه و...) هستند که می‌توانند دستمایه‌ای برای بازآفرینی آثار فرهنگی و هنری جدید مطابق با سلیقه نسل امروز قرار گیرند. روایات و احادیث مطرح شده در این مقاله نیز می‌تواند به صورت وله، میان‌برنامه، کپشن و زیرنویس مورد استفاده قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: مهرورزی، خانواده، عشق به فرزند، احترام به همسر، مهرورزی به والدین،

مهرورزی به سالمندان

مقدمه

جایگاه مهرورزی در اسلام بسیار رفیع است. قرآن کریم مهرورزی و «مودت اسلام» را اجر رسالت^۱ پیامبر اکرم ﷺ (شوری / ۲۳) معرفی می‌کند و راز پیشرفت اسلام را در مهرورزی پیامبر اکرم ﷺ به مردم می‌داند: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ». پس به برکت رحمت الهی با مردم نرم‌خو و پیر مهر شدی و اگر تندخو و سخت‌دل بودی قطعاً از پیرامون تو پراکنده می‌شدند. (آل عمران / ۱۵۹)

در سیره عملی معصومین علیهم‌السلام مهرورزی، قرین دین^۲ و موجب نزول رحمت خداوند و سودمندترین گنج‌ها معرفی شده و همواره در کنار فروتنی، بخشندگی، خوش خلقی و رفاقت نیکو از آن یاد شده است. (ناظم‌زاده قمی، ۱۳۷۷: ۱۴۹) با این توصیف روشن است که مهرورزی به خانواده از چه جایگاه متعالی برخوردار است.

در اسطوره‌های ایران کهن، مهر فرشته‌ای است که موکل بر مهر و محبت و تدبیر امور است و مصالحی که در مهر ماه (ماه هفتم از سال شمسی) و روز مهر (شانزدهم هرماه) بدو متعلق است و حساب و شمار خلق از ثواب و عقاب به دست اوست. (دهخدا: ذیل واژه مهر) مهر، در ایران باستان فرشته عهد، میثاق و فروغ بود. فرشته مهر، واسطه‌ای بود بین فروغ

---

۱. این است آن چیزی که خدا آن گروه از بندگانش را که ایمان آورده‌اند و کارهای شایسته کرده‌اند، بدان مژده می‌دهد. بگو: بر این رسالت فردی از شما جز دوست داشتن خویشاوندان نمی‌خواهم و هر که کار نیکی کند به نیکویی‌اش می‌افزاییم، زیرا خدا آمرزنده و شکرپذیر است. (شوری/۲۳)

۲. امام محمد باقر علیه‌السلام فرموده‌اند: «الدِّينُ هُوَ الْحُبُّ وَ الْحُبُّ هُوَ الدِّينُ» یعنی محبت همان دین است و دین همان محبت. (برازش، ۱۳۸۶: ۲۶)

پدید آمده و فروغ ازلی و به عبارت دیگر، واسطه بین آفریدگار و آفریدگان؛ و چون مظهر نور بود، بعدها به معنی خورشید هم استفاده شده است.

فرهنگ عامه ایران عرصه مناسبی درخصوص کاوش در زمینه محبت و مهرورزی است و مهرورزی و نامهربانی^۱ را در بسیاری از عناصر فرهنگ عامه می‌توان مشاهده کرد. علاوه بر نمونه‌های عینی مهرورزی که در قالب شعائر و آیین‌ها جلوه دارد، برخی مصادیق فولکلوریک همچون شریانی، مهرورزی را در پیکره فرهنگ ایرانی به صورت غیرمستقیم نشان می‌دهد؛ معماری سنتی ایرانی با همه خطوط نرم و منحنی آن، فضایی آرام را در چشم‌انداز مردم نمایش می‌دهد؛ چیدمان آیین‌های خانگی ایرانی مانند سفره‌های نذری، شب‌نشینی، کرسی‌های زمستانی همگی به صورت دور همنشینی و گردهمایی هستند که باعث افزایش نزدیکی، صمیمیت، شفقت و مهربانی در زندگی می‌شوند.

مهرورزی همواره و در طول زندگی مادی و معنوی ایرانی‌ها جریان داشته است؛ از نوازش‌های مادرانه پیش از تولد گرفته تا آیین شب علفه و خیرات برای مردگان، پس از مرگ آنها. سوگ‌سروده‌ها و ابیات مویه تجلی مهرورزی زندگان به اموات و در واقع ادبیات آیینی مبرات به شمار می‌آید. این نوع ادبیات شفاهی امروزه به نقوش کتیبه‌ها و سنگ قبرنوشته‌ها^۲ نیز راه یافته و بخش جدیدی از فرهنگ عامه امروزی گردیده است.

۱. اشعاری که در مورد اعضای خانواده عروس و داماد در مراسم عروسی مردم سیرجان خوانده می‌شود نمونه‌ای از این مدعاست:

- خوارشو که بون اومد عالم به فیغون اومد از هیبت مادرشوصد قبه فرود اومد

- مادر شور امر می‌کند نهی می‌کنه روش ور او ور می‌کنه عاروس ا خوننه در می‌کنه

- جون دله پدر شو ای بذاره مادر شو(مؤیدمحسنی، ۱۳۸۲: ۱۰۴ و ۱۰۵)

۲- مادرم با تو چه گفتند که خاموش شدی
 تو که آتشکده عشق و محبت بودی
 - پدرم دیده به سویت نگران است هنوز
 آنقدر مهر و وفا بر همگان کردی تو
 که به ناهید و فلک همسر و همدوش شدی
 چه بلا رفت که خاکستر و خاموش شدی
 غم نادیدن تو بار گران است هنوز
 نام نیکت همه جا ورد زبان است هنوز

اگرچه محور اصلی ارتباطات آیینی، خانواده و خویشاوندی است، اما وزنه برخی آیین‌ها به سمت و سوی گروه سنی یا جنسی خاصی متمایل است و کفه ترازوی آیین به سوی اعضای خاصی از خانواده سنگینی می‌کند. برای مثال لالایی، تعامل میان مادر و کودک است که در آن نسیم مهرورزی از سوی مادر به سوی فرزند وزیدن می‌گیرد. ازدواج و جشن اسفندی، عشق‌ورزی میان همسران است و در نهایت روز پدر (میلااد حضرت علی علیه السلام) و روز مادر (میلااد حضرت زهرا سلام الله علیها) روز ادای احترام و محبت فرزندان به والدین است. در این مقاله به جلوه‌های مهرورزی به اعضای خانواده اشاره گردیده و نمونه‌هایی از مهرورزی با توجه به متغیر سن از نوازش تا اکرام و پاسداشت آورده شده است.

۱. لالایی؛ مهرورزی به کودک

لالایی قدیمی‌ترین و کهن‌ترین نوع کودکانه ادبیات شفاهی است که دو خصوصیت

کودکانه بودن و نیز دارا بودن روح لطیف مادرانه را در خود به همراه دارد. لالایی نخستین بذر محبت و عطف در نهاد و ضمیر ناخودآگاه نوزاد است که از سوی مادر زمزمه می‌شود.

لالایی اولین زمزمه محبت است؛ زمزمه‌ای که به واسطه عطف مادران،

قابلیت تام و تمامی برای لبریز کردن نوزاد و انتقال آرام آرام کودک به دنیایی دیگر دارد. کودکی که در دنیای تنهایی نه ماه با ضرباهنگ گوش نواز قلب مادر انس گرفته است، برای پای نهادن به دنیای پریها و اجتماع انسان‌ها نیاز به دنیایی میانه دارد. این دنیا همان دنیای نوازش، لالایی و آغوش گرم و پر مهر مادر است. به زبانی دیگر «اولین صدای آهنگین و

آرام‌بخشی که جنین در رحم با آن آشنا می‌شود، صدای موزون قلب مادر است و اولین موسیقی و کلام روح‌نواز و آهنگین بعد از تولد، لالایی مادر می‌باشد.» (رضایی به نقل از شایسته‌رخ، ۱۳۸۸: ۴۰)

لالایی‌ها با ایجاد ضرباهنگ متقارن و متوالی شبیه قلب مادر تمام شرایط و فضای یک خواب ایده‌آل را برای بچه‌ها فراهم می‌آورد. تأثیر آرام‌بخش لالایی به واسطه لحن و موسیقی از دل برآمده مادرانه است و این تأثیر می‌تواند تا بزرگسالی در فرد باقی بماند؛ هر چند که فرد در بزرگسالی هیچ خاطره یا واژه‌ای از آن لالایی را به یاد نداشته باشد.

لالایی‌ها از سه عنصر شعر، موسیقی و حرکت بهره‌مندند. هماهنگی این سه عنصر، رقت قلب و حالت عاطفی و خوشایندی در کودک ایجاد می‌کند و زمینه پذیرش پرتوهای مهربان مادرانه را در کودک به وجود می‌آورد. لالایی‌ها سرشار از مهر و نرم‌دلی و مهر و محبت مادرانه نسبت به فرزند هستند که می‌توان آنها را در سه ویژگی موسیقی، حرکت و شعر موجود در لالایی جستجو کرد. صورت اشعار لالایی‌ها مملو از واژه‌های مهرآمیز و رأفت برانگیز است. واژه‌هایی که احساس فطری و غریزی مادر نسبت به کودک خویش را به خوبی و به سادگی نشان می‌دهد.

همان گونه که پیامبر کودکان را گل‌های خوش بوی خداوند معرفی کرده (اسحاقی، ۱۳۸۵: ۳۳) مادران در لالایی‌ها کودک خود را به نام گل‌های رنگارنگ و گوناگون می‌خوانند و برای بیان احساس لطیف خود نسبت به کودک انواع گل‌ها را واسطه قرار می‌دهند:

لالالالا گل نرگس نیبم داغ تو هرگز

لالالالا گل نازی‌بابات رفته به سربازی

لالالالا گلم باشی نمیری همدمم باشی

و طرفه آنکه آن زمان هم که مادر از زمانه و اوضاع معیشت و زندگی خود زبان به شکایت

باز می‌کند، مادر از تشبیه کردن کودک به گل‌ها و ریاحین غافل نمی‌شود:

لالالا گل زیره بابات رفته زنی گیره

لالالا گل نعنا بابات رفته شدم تنها

لالالا گل خشخاش بابات رفته خدا همراهش

بررسی واژگانی لالایی‌ها بسامد بالای واژه‌ها و عبارات مهرآمیز را نشان می‌دهد. واژه‌هایی که به واسطه آنها کودک مورد خطاب قرار می‌گیرد و به این وسیله در ناخودآگاه او مهر و محبت به تکرار ریشه می‌دواند. واژه‌ها و عباراتی چون عزیزم، گلم، شیرین زبانه، روح و روانم، رودم، درمون دل، مونس جون، ملوس ململ، چوب صندل از جمله آنها هستند. لبریز بودن لالایی‌ها از کلمات پرعاطفه و گرم، آنها را با اشعار نوازشی که در بیداری کودکان خوانده می‌شود، همسنگ کرده است. نکته جالب آنکه محبت موجود در واژه‌های لالایی مرزهای جنسیتی را در هم شکسته است.

وجود لالایی‌ها و آواهای نوازش مختص دختران نیز بسیار جالب و قابل تأمل است. لالایی‌هایی که روی سخن آنها با دختران است، عاطفی‌ترین احساسات را در قالب کلام ریخته و خطاب به دختران بر زبان جاری ساخته است.

مادران بختیاری ضمن عزیز کردن دختران، وظایف آتی آنان را چنین گوشزد می‌کردند:

azizem dohder, širinem dohder

عزیزم دهدر شیرینم دهدر

عزیزم، دختر، شیرین زبانه دختر

barfe gole nar ze dâš behtar

برف گله نر، ز دانش بهتر

سپید رو چون گل، از مادرش بهتر.

dohderi dârem hezâr miši

دهدري دارم هزار میشی

دختری دارم که ارزشش بیش از هزار میش است

nidumeš marde liši

نیدومش مرد لیشی

آن را به مرد زشت نمی‌دهم.

dohderem dohder zana	دهدرم دهدر زنه
	دخترم مانند بانویی کاربلد است
ow iyâra mašk zena	او ایاره مشک زنه
	آب می آورد و مشک می زند
ow iyâra hiyune	او ایاره هیونه (هیزم)
	برای هیزم، آب می آورد
ešura raxtâ mira	اشوره رختا میره (شوهر)
	رخت و لباس شوهرش را می شوید. (حنیف، ۱۳۸۶: ۲۷)

۲. ازدواج سنگ بنای مهرورزی در خانواده

نمود اصلی و واقعی عشق و مهرورزی در زندگی زناشویی با ازدواج شکل می گیرد. سنگ بنای خانواده با این اصل گذاشته می شود و فرصتی برای همیاری خانواده‌ها برای تعامل و نزدیکی با خانواده‌ای نوپا فراهم می آورد.

در جامعه‌شناسی، تعاریف مختلفی از خانواده شده است، اما بیشتر تعاریف از «یک مشارکت پایدار میان گروهی» فراتر نمی رود. در اسلام، به خانواده به عنوان واحدی بنیادی نگریسته می شود که براساس پیمانی الهی تشکیل می شود و بر پایه‌های عدالت، محبت و پرهیزگاری استوار است و این محورها نمایانگر اصول سه گانه حقوق، عاطفه و تقوا هستند. (سجادی، ۱۳۷۷: ۲۲)

در اسلام وظایف بی شماری برای همسران نسبت به یکدیگر برشمرده شده است که مهم ترین آن، اکرام و محبت نسبت به همدیگر است. در اسلام، زن همانند امانتی الهی در دست شوهر قلمداد می شود که شوهر باید آن را گرامی و دوست بدارد. اظهار مهر و محبت به همسر و آزار نرساندن به او آنقدر مهم است که پیامبر اکرم ﷺ آزار رساندن به زن را سبب

پذیرفته نشدن نماز و روزه و کار نیک مرد معرفی می‌کند. امام علی علیه السلام در نامه‌ای به امام حسن علیه السلام می‌فرماید: «زن دسته ریحانه (ظریف) است نه قهرمان.» این سخن بدان معناست که رفتار و کردار مرد نسبت به همسرش باید مانند رفتار با یک دسته گل باشد. (حبیب‌نژاد، ۱۳۸۱: ۷۰-۷۲)

مهرورزی در سنت عروسی و در آیین‌ها، قباله‌نامه‌ها و ترانه‌های آن جاری و قابل استخراج است در اینجا به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌شود:

الف) آیین‌های نمادین عروسی

در آیین ازدواج مناطق مختلف ایران آیین‌های مهرورزی بسیاری به صورت نمادین نهفته است که در پس جلوه‌های پررنگ و لعاب و تجملی دیگر رنگ می‌بازند یا نادیده گرفته می‌شوند. هدیه دادن و گرفتن یکی از مؤلفه‌های اصلی و نمادین مهرورزی در خانواده و سبب بزرگداشت و نزدیکی طرفین است. در مراسم ازدواج مناطق مختلف ایران جلوه‌های متنوعی از هدیه دادن و هدیه گرفتن وجود دارد. در گذشته هدیه‌ها ساده اما پرکاربرد بود و علاوه بر آنکه بخشی از مراسم ازدواج را تسهیل یا تأمین می‌کرد، تأکید و تضمینی بر گسترش مهر و محبت در روابط بین فردی و خانوادگی به شمار می‌رفت. آیین ازدواج در ایران مجموعه کم‌نظیری از محبت متقابل را به رخ می‌کشد که در اینجا تنها به چند آیین نمادین از مهرورزی در مراسم ازدواج مناطق مختلف ایران اشاره می‌شود:

قند شکستن: یکی از فراگیرترین رسوم فرح‌بخش که نماد شیرینی و نیک‌بختی پیوند و زندگی است، رسم قند شکستن است. این رسم در کلاردشت به «قندشکنان» شهرت دارد. در شب قندشکنان دایی عروس با داس یا قندشکن یا با زدن دو کله‌قند به یکدیگر قندها را می‌شکنند و نوک کله‌قند شکسته را برای پدر داماد می‌برد و پدر داماد نیز از روی کرم، هدیه‌ای (معمولاً مبلغی پول) به دایی عروس می‌دهد. مادر داماد هم قند شکسته را نگه می‌دارد و بعد از

مراسم عروسی به عروس و داماد می‌دهد تا از آن قند به عنوان قند اول زندگی مشترک خود استفاده کنند. (فتاحی مجلیح، ۱۳۸۷: ۹۳) این رسم در تسوج به قد سیندیرما «qad sindirmă» شهره است. در مراسم این شهر، هر کس بتواند سرکله قند را از دست کسی که آن را می‌شکند، برآید، از سوی خانواده عروس هدیه دریافت می‌کند. (حاج محمدیاری، ۱۳۸۷: ۱۴۷) در لرستان و مناطق بختیاری به این رسم «قند اشکنون» گفته می‌شود. در این آیین پس از معلوم شدن میزان شیربها و دیگر توافقات، کله قندی شکسته می‌شود و هر تکه‌اش به یکی از حاضران داده می‌شود تا دهانشان را شیرین کنند. (حنیف، ۱۳۸۶: ۶۱)

قند ساییدن: قند ساییدن بالای سر عروس و داماد به هنگام جاری کردن خطبه عقد و خواندن آیاتی از قرآن مجید از زیباترین و نمادین‌ترین جلوه‌های مهرورزی در مراسم عقدکنان است که حلاوت خاصی به جشن پیوند می‌بخشد. قند ساییدن که با نقل پاشیدن و سکه افشاندن بر سر عروس و داماد همراه می‌شود، تعلیقی زیبا و انتظاری دل‌انگیز برای بله گفتن ایجاد می‌کند که این زمان مقدس معمولاً با ظرایف کلامی مانند گل چیدن و گلاب آوردن عروس برای طلب زیرلفظی به منظور بله گفتن، شادی بسیاری به این مراسم می‌بخشد. در سیرجان همزمان با خواندن خطبه، شخصی روی سر عروس قند می‌سایید و در جواب شخصی که از او می‌پرسید: «چی می‌ساوی؟» می‌گفت: «مهر و محبت می‌ساوم.» بعد از او سؤال می‌کردند: «برای کی می‌ساوی؟» او هم اسم عروس و داماد را می‌آورد. (مؤیدمحسنی، ۱۳۸۲: ۸۵)

دست بوسیدن: یکی از جلوه‌های مهرورزی و ابراز ارادت عروس و داماد به والدین خود و والدین همسر، بوسیدن دست آنها به نشانه احترام است. در گذشته در بیشتر مناطق ایران پس از جاری شدن خطبه عقد، داماد دست پدر و پدربزرگ خود را می‌بوسید. در بسیاری از مناطق از جمله سیرجان صبح بعد از عروسی، داماد به منزل مادرزن می‌رفت و دست مادرزن را می‌بوسید و مادرزن هم به او هدیه‌ای می‌داد. (همان: ۹۳) این رسم در اغلب

مناطق «مادرزن سلام» نام دارد. رسم دست‌بوسی هر چند در اغلب مناطق از سوی داماد صورت می‌گرفت، اما این ادای احترام نمادین در مناطقی مثل تات‌نشین‌های دانسفهان قزوین از سوی عروس انجام می‌پذیرفت. (یوسفی رامندی، ۱۳۸۷: ۲۳۵ و ۲۳۶)

گل بردن: تقدیم گل، نماد ابراز محبت است. امروزه از گل در مراحل مختلف عروسی بیشتر استفاده می‌کنند. اما در برخی مناطق رسم ویژه‌ای برای آن وجود دارد. برای مثال در دانسفهان قزوین در فصل گل، عروس در دوران نامزدی برای خانواده و اقوام داماد گل می‌برد که به آن «وله ببردن» (vela bebardan) می‌گویند. در مقابل، کسانی هم که از دست عروس گل می‌گیرند، هدیه‌ای به او می‌دهند و گاه هدیه کوچکی هم نصیب همراهان عروس می‌شود. (همان: ۲۴۰)

در مراسم «بندی تخت» (bandi taxt) تسوج که همان مراسم پاتختی است، هدایایی از سوی اطرافیان عروس و داماد به عروس داده می‌شود و در مقابل عروس نیز به هر یک از مهمان‌ها دسته گلی تقدیم می‌کند. (حاج‌محمدیاری، ۱۳۸۷: ۱۶۲)

گلاب افشاندن: یکی از نمودهای زیبای مهرورزی و ادای احترام در مراسم عروسی، رسم گلاب بردن عروس برای خانواده داماد است. در دانسفهان قزوین این رسم را «گلاب ببردن» (golâb bebardan) می‌گویند. در این شهر در شب عید، عروس دستش را حنا می‌گذارد و صبح زود با لباس نو با گلاب‌پاش، به خانه داماد می‌رود و اول به دست پدر داماد و به ترتیب در دست دیگر اعضای خانواده گلاب می‌ریزد و عید مبارک می‌گوید. چند روز بعد، خانواده داماد با بردن چند خوانچه به این اقدام عروس پاسخ می‌دهند. (یوسفی رامندی، ۱۳۸۷: ۲۴۱)

بله گرفتن، خوش آمد گفتن، چهره نمودن و پای گشودن از دیگر آیین‌هایی است که مؤلفه هدیه فصل مشترک و نماد عینی مهرورزی در آنهاست. همچنین به جز آیین‌های نمادین فوق که به طور مستقیم به هدیه دادن به عنوان نشانه مهرورزی اشاره دارند، در طول دوران زندگی و پس از ازدواج میان خانواده‌های طرفین همواره بده‌بستان‌هایی وجود دارد که به مناسبت‌های

مختلف انجام می‌گیرد. پختن آش فصل و نان تازه، چیدن میوه‌های فصل، برگشت از سفرهای زیارتی و سیاحتی و حتی بردن رخت سپید برای بیرون آوردن لباس سیاه عزا، همگی نمونه‌هایی است که در جریان زندگی وجود دارند و باعث مهرورزی و تقویت رابطه دو فامیل و بالطبع همسران نسبت به یکدیگر می‌شوند و این امر اهمیت خانواده‌ها و اقوام و خویشان را در بقای زندگی یک زوج به خوبی نشان می‌دهد.

آنچه در هدیه دادن در طول مراسم ازدواج، بویژه دوران نامزدی خودنمایی می‌کند، دوری از تجمل است. به طوری که بسیاری از مراسم، با صرف چای بعد از ظهر، آوردن دسته‌ای گل یا شیشه‌ای گلاب شکل می‌گرفته و آنچه اهمیت داشته، یادآوری و اظهار محبت به شکل آیینی و در بستر جمع بوده است. نکته دیگر آن که، برگزاری رسوم و نیز دادن هدایا همواره از سوی دو خانواده به شکل متعارف و متوازن صورت می‌گرفت و در نتیجه هیچ یک از خانواده‌ها برتری بر دیگری نداشت. مشارکت و همیاری اقوام عروس و داماد در طول مراسم ازدواج، نکته دیگری است که نشان‌دهنده حمایت خانواده و فامیل هر یک از طرفین از فامیل و خویشان طرف مقابل بود. نکته دیگر آن که انجام دادن هر یک از رفتارهای نمادین ذکر شده با مهرورزی‌های کلامی همراه بود که همین موجب دلگرمی و اشتیاق عروس و داماد به زندگی جدید می‌گردید. برای مثال در بروجرد وقتی عروس به نزدیک خانه داماد می‌رسید، مادر داماد چنین به استقبال او می‌رفت:

عروس خانم خیلی خیلی خوش آمدی

صد میش و صد بره

صد اشرفی دانه‌دار

عروس خانم پا وردار

عروس خانم خیلی خیلی خوش آمدی

قربان کله تیرت

هر چی دارم کنیزت. (حنیف، ۱۳۸۶: ۶۲)

ب) **قباله‌های ازدواج:** قباله‌های ازدواج که از سال‌های دور به جا مانده سندهای مکتوب و معتبری برای استخراج مصادیق مهرورزی در خانواده است. بررسی این قباله‌ها نشان می‌دهد که در گذشته چه عواملی در تشکیل خانواده و دگرگونی‌های آن مؤثر بوده و سنت‌های کهن تا چه حد در زناشویی دخالت داشته و اکنون در چه وضعیتی است. (خلعتبری، ۱۳۸۷: ۲) از سوی دیگر، هر چند صورت و محتوای قبالات ازدواج وسیله معتبری برای کند و کاو خانواده در گذشته به شمار می‌آید، اما باید گفت همین قباله‌ها هویت وجودی خود را از تقدس ازدواج در ایران اخذ کرده‌اند. در واقع تقدس ازدواج موجب پیدایش نوعی پیمان‌نامه یا قباله‌نامه‌نویسی شده است.

بررسی اجمالی پیمان‌نامه‌های ازدواج نشان می‌دهد:

۱. در سرآغاز این قباله‌ها نام خداوند متعال به عنوان پیونددهنده قلب‌ها با عباراتی چون «هوالمؤلف بین القلوب» آورده شده است.
۲. در برخی قباله‌ها مصالحه‌نامه به چشم می‌خورد که حاکی از صلح کردن مهریه یا بخشیدن بخشی از آن به زوج است. گاهی نیز پدر زوج قسمتی از ملک یا خانه خود را به پسرش می‌داد تا به مهریه همسرش اضافه کند. (همان: ۶۷-۶۸) این موارد نمونه‌هایی عملی از تعامل و مهرورزی همسران در برابر یکدیگر بود.

۳. در متن عقدنامه، نخست به سعد زمان و نیکویی حالات اشاره می‌شود، سپس نام داماد و مشخصات خانواده او، نام عروس و نام پدر او و ویژگی‌ها و صفات عروس از جمله (رشیده،

بالغه، باکره، عفیفه، کامله، مریم طینت، حوا سیرت، بلقیس مکان، خدیجه الزمان، اسوه المخدرات و نحیفه المستورات و ... ذکر می‌گردد. القاب و صفات هر چند اغراق‌آمیزند، لیکن توجه به ماهیت این القاب و صفات برای زوجین در آغاز زندگی، شخصیت‌ساز، کرامت‌بخش و عزت‌آور است. (کیانی هفت‌لنگ، ۱۳۸۱: ۹۲)

۴. در برخی قباله‌ها مسائل حقوقی از قبیل شروط ضمن عقد و تعهدات طرفین نسبت به هم در انجام برخی از تکالیف معین شده است؛ مانند حق سکونت برای زن و به عهده گرفتن هزینه مخارج یکی از خویشان زن از سوی زوج و حق طلاق برای زن و غیره که همه درخور اهمیت است. (خلعتیری، ۱۳۸۷: ۲ و ۳) این اسناد مکتوب، ارزش و حقوق زن در خانواده ایران اسلامی را به لحاظ حقوقی نشان می‌دهد.

برای مثال در شروط ضمن عقد قباله‌ای^۱ که به تاریخ ۱۲۸۶ هجری قمری نوشته شده آورده شده است که شوهرش حق ندارد همسرش را از بلده دولت آباد که محل زندگی وی بوده، خارج کند. این ارج نهادن به خواسته همسر نمونه مدعایی بر مهرورزی است که جلوه آن در قباله‌های ازدواج باقی مانده است. (همان: ۱۶۴)

پ) ترانه‌های عروسی

ترانه‌های عروسی جولان مناسبی برای کاوش موضوع مهرورزی در خانواده است؛ چرا که مصادیق متضاد مهرورزی و نامهربانی در آنها موج می‌زند. در برخی ترانه‌ها دهن‌کجی‌ها، شاخ و شانه‌کشی‌ها و صف‌آرایی خانواده عروس در مقابل خانواده داماد یا بالعکس دیده می‌شود که

---

۱. قباله مذکور، هدایایی محمود حسنی فرهنگیار ملایر است که اکنون در موزه واحد فرهنگ مردم نگهداری می‌شود.

گاه به زبان طنز بیان می‌شوند.^۱ اما در اغلب ترانه‌ها، سنگینی کفه ترازو به لحاظ موضوعی با مضامین مهرآمیزی چون رخصت گرفتن داماد از خانواده برای ازدواج، دلربایی عروس و دلدادگی داماد، وصف زیبایی‌های عروس و جوهرداری داماد، زندگی با یار و سپری کردن روزگار با مهربانی، تعریف و تمجید از خانواده عروس برای راضی کردن آنها، همدلی و دلسوزی با عروس برای بردن ایشان به خانه بخت، دل‌آشوبی عروس در دل‌کندن از خانه پدری، تقدیس آموزه وفاداری، پیشه ساختن صبر در زندگی مشترک، رضایتمندی از رودررویی با قضا و قدر در زندگی زناشویی و نوید زندگی بهتر در خانه بخت است.

اما باید اذعان داشت مضمون مشترک ترانه‌های عروسی مناطق مختلف دعای خیر و خوشبختی و مهر و محبت برای زوج جوان و تأکید بر نگه داشتن احترام بزرگان خانواده از سوی طرفین است.

«واسونک» خوانی^۲ گاه در شرایط مختلف، حاوی مضامین دو پهلو و متضاد است و گاه معانی محبت‌آمیز، با لعابی از شیطنت رنگی از بی‌مهری به خود می‌گیرد. نمونه این مدعا را در ترانه «سیت بیارم»^۳ با مطلع زیر می‌توان جستجو کرد:

-
۱. گل وری چادر به سر کن هوای رفته
خونه بابام نون و پسته می‌خورم
من نمی‌بام، من نمی‌بام خونه بابام بهتره
خونه شوور نون و غصه می‌خورم
- یه عروسی توی حجله، صد و پنجاه سالشه
سوری‌ها گوید مبارک، عهد نادر یادشه
۲. شیرازی‌ها ترانه‌هایی را که در مراحل مختلف عروسی (خواستگاری، بله برون، دعای هنگام عقد، گیس بافان، آرایش عروس، حنابندان، شب زفاف، رخت بندان، حمام‌بران، عروس‌کشان و ...) خوانده می‌شوند، واسونک می‌گویند و این اصطلاح در فولکلور به تمامی ترانه‌های شادی‌بخش عروسی مناطق مختلف ایران اطلاق می‌شود. (www.aftab.ir)
۳. «سیت بیارم» یکی از دلنشین‌ترین ترانه‌های لری است. این ترانه را زنان لر همراه با تکان دادن آرام سر و تن و دست‌زدن‌های باوقفه می‌خوانند. در میان هر بند از ترانه «سیت بیارم» یعنی زمانی که زنان فاصله میان دو بیت را با کل کشیدن پر می‌کنند، گاه دخترکی با شیطنت می‌گوید «چواشه» (یعنی برعکس) و تمامی معانی محبت‌آمیز را با طنز و مطایبه در هاله‌ای از تردید فرو می‌برد.

sit biyârem sit biyârem bâri gol bâri henâ   سیت بیارم سیت بیارم باری گل باری حنا

برایت یک دسته گل و یک بار حنا بیاورم

henâyâ si das o pâşu goliyâ si sare jâş   حنایا سی دس و پاشو گل یا سی سر جاش

حناها برای دست و پایشان و گل‌ها برای جایی که نشسته

بعضی از ترانه‌های عروسی به صورت مقابله و دو طرفه از سوی خانواده عروس و داماد خوانده می‌شوند؛ به این صورت که بعد از اینکه خانواده داماد شعر خود را سردادند، خانواده عروس جوابیه‌ای متناسب با مضمون شعر آنها می‌خوانند؛ به دو نمونه از این واسونک‌ها اشاره می‌شود:

خانواده داماد:

گل پادارش تا بریم، سُنبل پادارش تا بریم

نازِ جونِ کاکاجونیم زود پادارش تا بریم

خانواده عروس:

گل نمی‌دیم بَبَرید، سُنبل نمی‌دیم بَبَرید

جون زلفای شازده دوماد زود نمی‌دیم بَبَرید

خانواده داماد:

پاشو جونم، پاشو عُمَرُم اونجا از اینجا بهتره

کلبه سنگین، خونه رنگین، صد و بیست تا نوکره

خانواده عروس:

پا نمی‌شم، پا نمی‌شم، خونه بابام بهتره

دولت بابام زیاده، همنشینم مادره

کاسه چینی پُر شکر بالا دَرِ خونه پدر

چه خوشه خونه پدر، کاشکی نمی‌رفتم به دَر

۳. مهرورزی به والدین

ضرورت محبت و مهربانی به پدر و مادر امری است که عقل و شرع بر آن تأکید دارند و این نکته را به فراوانی و صراحت در آیات کریمه قرآن^۱ می‌توان مشاهده کرد: «وَاحْفَظْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلْمِ مِنَ الرَّحْمَةِ» «از روی محبت و مهربانی بال فروتنی را برای پدر و مادرت فرود آور.» (اسرا/۲۴)

در سیره معصومین علیهم‌السلام پیروی، خوش‌رفتاری، دعای خیر، سپاسگزاری و کوشش در خشنودی و نرم‌گویی و خوش‌زبانی بهترین راه‌های ابراز محبت به والدین معرفی شده است. سیره معصومین علیهم‌السلام همواره محبت و احترام به والدین را راه سعادت و نیک‌بختی بشر دانسته و الزام آن را حتی پس از وفات والدین یادآور شده است. رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرموده است: «سرور نیکوکاران در روز قیامت، مردی است که بعد از فوت والدین، به آنان نیکی کرده است.»^۲ (محمدری شهری و دیگران، ۱۳۸۴: ۷۹۴) نیکی به پدر و مادر پس از مرگ، به صورت استغفار برای آنان، نماز خواندن، صدقه دادن، حج گزاردن، روزه گرفتن از طرف آنان، ادای دین و اطعام فقرا معرفی شده است. چنانکه احترام گذاشتن به آنان در زمان حیات نیز در کارهایی چون پیش قدم نشدن از آنها، ننشستن پیش از ایشان، بلند شدن در مقابل آنان، فرو بردن خشم و ناراحتی خود، صدای خود را بلند نکردن و نخواندن آنان با اسم کوچک تجلی می‌یابد. (www.hawzah.net)

در فرهنگ مردم و عناصر وابسته به آن به تاسی از آموزه‌های دین مبین اسلام، مصادیق متعددی از مهربانی و محبت به پدر و مادر وجود دارد که در اینجا به دلیل گستردگی مصادیق تنها به آیین‌های پاسداشت روز پدر و مادر اشاره می‌شود.

۱. از جمله: نساء/۳۶، بقره/۸۳، انعام/۱۵۱، اسراء/۲۵-۲۲، ۱۴ و ۱۵، احقاف/۱۸-۱۵، عنکبوت/۸

۲. سَبَّكَ الْاِبْرَارَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ بَرَّ وَالِدَيْهِ بَعْدَ مَوْتِهِمَا

برگزیدن سیزدهم رجب، روز میلاد مولود کعبه حضرت امیرالمؤمنین^(ع) به عنوان روز پاسداشت مقام پدر و روز مرد، نشان‌دهنده و معرف الگوی راستین مردانگی و مهربانی در حریم خانواده است. حسن انتخاب روز سیزدهم رجب از جهاتی نظیر معرفی اسوه راستین مردانگی و تقویت بنیان خانواده مسلمان ایرانی با تأکید بر محور حب ولایت درخور توجه است.

روز پدر در ایران اسلامی تجلی مهرورزی فرزندان نسبت به مقام پدر و روز ابراز محبت و حرمت است و در اغلب موارد این تجلیل به شیوه‌های گوناگونی از جمله دید و بازدید، دیده‌بوسی، تبریک تلفنی، ارسال پیامک، خرید هدایا و در صورت فوت پدر غبارروبی مزار و خیرات انجام می‌گیرد. این آیین امروزه نسبت به سال‌های پیش با رونق بیشتری برگزار می‌شود. مردم در این روز به کسانی که حق پدری بر آنان دارند (پدر همسر، عمو و...) نیز ادای دین می‌کنند. برخی از جلوه‌های آیینی این مناسبت فرخنده در حال حاضر به قرار زیر است:

در فیروزجاه بندی بابل، بسیاری از فرزندان حتی از راه‌های دور برای دیدن پدر و پدربزرگشان به فیروزجاه می‌آیند و به این بهانه با تقدیم هدیه‌ای از زحمات آنان تشکر و قدرانی می‌کنند، اگر هم پدر در قید حیات نباشد، بر سر مزارش می‌روند و برای شادی روح او با ختم آیاتی چند از قرآن کریم از خداوند طلب آمرزش می‌کنند.

در کهک قم، فرزندان و نوادگان خانواده به دیدن بزرگان می‌روند هدیه‌ای را برای پدر، پدربزرگ، پدرزن و پدرشوهر خود می‌برند. بعضی دیگر هم در خانه بزرگان خود به صرف ناهار یا شام دعوت می‌شوند. هدایای مرسوم برای پدر و پدربزرگ عبارتند از: مبلغی پول، پوشاک و کتاب‌های دینی که بستگی به شأن و شخصیت افراد دارد.

در منطقه گل تپه بهار همدان، در روز پدر، فرزندان به پدرها و پدربزرگ‌ها هدیه می‌دهند. گاه چند تن از فرزندان خانواده یک هدیه تهیه می‌کنند و گاه هر کدام از فرزندان، به تنهایی هدیه‌ای تقدیم می‌کنند. هدیه‌ها از قبیل جوراب، پیراهن، زیرپوش، کت و شلوار یا کیک

هستند. اگر پدری در قید حیات نباشد، بر سر مزار او می‌روند و برای شادی روح او خیراتی مانند شکلات، شیرینی و خرما پخش می‌کنند. همچنین وقتی پدر بزرگی از طرف خانواده‌اش هدیه‌ای می‌گیرد به جای آن به نوه‌هایش، پولی به عنوان هدیه متقابل می‌دهد.

در ایزدخواست آباء، فرزندان خانواده از قبل بررسی می‌کنند که پدر و مادرشان به چه چیزی نیاز دارند و بعد با همکاری یکدیگر نیاز آنان را برطرف می‌کنند. برای مثال اگر ببینند پدر و مادرشان توانایی مالی لازم برای رفتن به مکه یا کربلا ندارند، این کار را برای آنها انجام می‌دهند یا قسمتی از منزل را تعمیر می‌کنند. (دوستی، ۱۳۸۸: ۴۵)

آیین پاسداشت مقام مادر و روز زن همچون روز پدر و گاه با شکوه بیشتری برگزار می‌شود. امروزه مردان به جز همسر و مادر، برای مادرهمسر خود نیز هدیه می‌گیرند.

۴. مهرورزی به سالمندان

سالمندی و کهن‌سالی آخرین مرحله از زندگی مادی انسان‌هاست. برخی فرهنگ‌ها کهن‌سالی را دوره‌ای از زندگی می‌دانند که با معلولیت، از کار افتادگی، تنگدستی، بیماری و بی‌سرپرستی همراه است و برخی به سالمندان به چشم سرمایه‌های بزرگ اجتماعی، صاحبان

خرد و تجربه می‌نگرند. این نگاه، از ایدئولوژی و فرهنگ جوامع مختلف نشئت می‌گیرد.

فرهنگ ایرانی که صبغه‌ای پاک‌منش و دیرینه دارد و از چشمه زلال دین اسلام سیراب شده است، نگاهی الهی و مقدس به این دوره از زندگی انسان دارد. خداوند در آیات ۲۳ و ۲۴ سوره بنی‌اسرائیل می‌فرماید: «نسبت به پدر و مادر نیکی کنید و اگر یکی از آن دو یا هر دو پیر و سالخورده شوند، زهار که با ایشان کوچک‌ترین بی‌حرمتی کنید یا به آنها آزار برسانید و به

ایشان اف هم نگویید که مشمول عقوق خواهید شد.» همچنین خداوند انسان‌ها را به تعقل در عمر دراز و پیری و خلقت دعوت کرده است. (یس/۶۸) در سیره معصومان علیهم‌السلام نیز توصیه‌های فراوانی به بزرگداشت مقام شامخ بزرگان بویژه پدر و مادر شده است و این تکریم و مهر ورزیدن به والدین و سالمندان تا آن درجه است که از نظر جایگاه انسانی، اعتقادی و معنوی، در مرتبه بعد از عبادت پروردگار قرار گرفته است. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرموده است: «البرکه مع اکابرکم» یعنی برکت و خیر ماندگار همراه بزرگ‌ترهای شماست. پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در حدیثی، اوج احترام به سالمندان را بیان کرده است: «احترام به پیرمرد و پیرزن مسلمان، بزرگداشت خداوند است.» (اسحاقی، ۱۳۸۵: ۵۴)

فرهنگ باستانی ایران نیز آبشخور اخلاق و آموزه‌های متعالی انسانی است. «ایرانیان، اولین مردمانی بوده‌اند که برای ادای احترام، بزرگداشت و سپاس‌گزاری از مقام، جایگاه و ارزش سالخورده‌گان، روز مشخصی را در سال تعیین کرده بودند. این روز، ۲۵ شهریور ماه هر سال بود که به آن «اشیش وانگ» (ašiš vāng) می‌گفتند. قدمت این رسم به روایتی، به ۳۰۰۰ سال قبل برمی‌گردد.» (خاشعی، ۱۳۸۵: ۹۳) در جهان امروز نیز ۱۱ اکتبر، برابر با ۹ مهر در ایران، روز جهانی سالمندان نامیده شده و برنامه‌های مختلفی برای تکریم و سپاس‌گزاری از زحمات این گروه برگزار می‌شود.

در ایران سازمان‌ها (تأمین اجتماعی، بهزیستی، کمیته امداد) و طرح‌های حمایتی متعددی از جمله طرح شهید رجایی و طرح منزلت برای حمایت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از سالمندان و نیازمندان بالای شصت سال در نظر گرفته شده است. همچنین در اصل ۲۱ و ۲۹ قانون اساسی نیز توجه ویژه‌ای به زنان و مردان سالخورده و بی‌سرپرست و از کار افتاده شده است به گونه‌ای که دولت مکلف شده از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، از آنان به لحاظ مالی حمایت کند. (ذاکری، ۱۳۷۵: ۲۸-۳۲) با این اوصاف، خانواده‌ها مهم‌ترین حامی و پشتیبان سالمندان به شمار می‌آیند. زیرا آنچه سالمندان را بیش از

ضعف قوای جسمانی و بیماری رنج می‌دهد، انزوا، تنهایی و به تعبیری مشکلات عاطفی است که گریبانگیر آنها شده و این مشکل از کمبود توجه و محبت و اکرام ویژه به آنان سرچشمه می‌گیرد. چنان که گفته شد، مهرورزی از پیش از به دنیا آمدن شخص، آغاز می‌شود و در تمامی دوران زندگی جریان می‌یابد؛ حتی پس از مرگ نیز شخص را با مهرورزی بدرقه می‌کنند. اما جلوه‌ها و نحوه ابراز مهرورزی در هر دوره متفاوت است اگر در کودکی ناز و نوازش، خنده و بازی کودک را آماده دریافت محبت می‌سازد، در دوره سالمندی شفقت و مهرورزی به صورت بزرگداشت و احترام به تجارب و موی سپید آنان جلوه می‌کند.

راه‌های ابراز محبت به بزرگسالان با دیگر گروه‌های سنی متفاوت است؛ سهیم کردن آنها در زندگی و مشورت خواستن در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی، پذیرفتن پند آنها، استفاده از تجارب گران‌بها و شنیدن صحبت‌ها و خاطرات آنها، رفتار محبت‌آمیز به جای رفتار ترحم‌آمیز، توجه کافی به مراقبت‌های پزشکی، خودداری و پرهیز از هر گونه بی‌احترامی، شوخی نامناسب، تعریض و کنایه و مهم‌تر از همه توجه به نقش‌های ویژه و محوری بزرگان از راه‌های ابراز مهر و محبت به بزرگسالان است. (خاشعی، ۱۳۸۵: ۹۶-۹۵ و ۱۰۳)

عناصر فرهنگ عامه ایران سرشار از آموزه‌ها، راهکارها و شیوه‌های ابراز محبت و اکرام به بزرگان و پیران است. وجود بسامد بالای این مسائل در عناصر فولکلوریک ایران دلیلی بر نهادینه بودن این ارزش‌ها در گذشته فرهنگ این سرزمین است که امروزه به دلایل گوناگون از جمله تغییرات جامعه و به هم خوردن موازنه پایگاه‌های اجتماعی و در نتیجه، کمرنگ شدن نقش‌های اصیل خانواده (از جمله ارزش‌های ریش‌سفیدی و مهتری) به فراموشی گراییده است. در اینجا برای کوتاه کردن سخن، تنها به آیین «آق‌آش» که نمونه بارزی از آیین پاسداشت سالمندان است، اشاره می‌شود:

آق‌آش؛ آیین پاسداشت سالمندان: آق‌آش یا آق‌قویون یکی از جشن‌های سنتی ترکمن‌هاست. از این آیین که جشن ۶۳ سالگی یا جشن همسن شدن با پیامبر گرامی اسلام است، هنوز رمقی در میان طوایف مختلف ترکمن باقی مانده است. رسم آق‌قویون، تیلور

احترام فراوان ترکمن‌ها به پیامبر بزرگ اسلام است. در این رسم تقارن و همسن بودن با حضرت محمد ﷺ نشانه‌ای از کمال و تعالی تلقی می‌شود. با چنین باوری، این تقارن خجسته با برپایی جشنی از سوی یک مرد یا زن ۶۳ ساله همراه می‌شود و مهمانان، همسن شدن با حضرت رسول اکرم ﷺ را به زن یا مرد مفتخر شادباش می‌گویند.

از آیین‌های جشن «آق آش» به جز قربانی کردن گوسفند سفیدفام و طبخ و ولیمه غذاهایی به رنگ سفید می‌توان به کشتی سنتی (گورش)، اسب‌سواری و ستادن ساچاق (هدیه)، رسم سچمک (پرتاب هدایای شادی‌بخش از سوی فرد ۶۳ ساله) و

مولودی‌خوانی اشاره کرد. (www.chn.ir) مولودی‌هایی که در این روز خوانده می‌شود، در ستایش و ثنای نبی اکرم ﷺ است.

«آق آش» نمونه عینی حدیث امام محمدباقر علیه السلام است که فرموده‌اند: «الدینُ هُوَ الحُبُّ و الحُبُّ هُوَ الدین» محبت همان دین است و دین همان محبت. زیرا محبت علقه‌ای باطنی است و نه تنها میان محبت و دین جدایی نیست که اصلاً دین جز عشق و دوست داشتن نیست. (برازش، ۱۳۸۶: ۲۶)

جمع‌بندی

محبت و مهرورزی بویژه نسبت به خانواده (والدین، همسر، فرزندان و...) در مکتب اسلام

بسیار سفارش شده و این توجه و تأکید در احادیث و روایات با ارائه راهکار همراه بوده است. فرهنگ ایران کهن نیز به واسطه بهره‌مندی از دین یکتایی همواره مبلغ محبت و مهر بوده است. این دو سرچشمه موجب بسیاری از آفرینش‌های ادبی با مضامین مهرورزی گردیده است.

پسندیده‌ترین بنیان نزد خداوند، خانواده است و مهرورزی بنیان و شالوده آن را تشکیل می‌دهد و ثبات و تداوم آن را تضمین می‌کند. طیف معنایی مهرورزی خانواده با توجه به متغیرهایی چون سن، جنس و سایر شاخص‌ها متفاوت است و از ناز و نوازش تا تکریم در یک پیوستار طیفی تداوم دارد. لالایی، نخستین زمزمه محبت و نزدیک‌ترین صدا به ضربان قلب مادر است. ازدواج، سنگ بنای مهرورزی در خانواده است و مصادیق آن را در قباله‌نامه‌های ازدواج، واسونک‌خوانی‌ها و آیین‌های نمادین می‌توان مشاهده کرد.

مهرورزی به والدین به سبب توصیه‌های اسلام (قرآن و روایات) جلوه‌هایی آیینی در فرهنگ ایرانی پیدا کرده است و روز تکریم پدر و مادر هر ساله با جلوه و رونق بیشتری اجرا می‌گردد.

سالمندان طیف ارجمندی از جامعه هستند که در فرهنگ ایرانی - اسلامی منزلت ویژه‌ای دارند اما امروزه به دلایلی از جمله به هم خوردن موازنه پایگاه‌های اجتماعی، نقش‌های این طیف نسبت به گذشته کم‌رنگ‌تر شده است.

برای تبیین و بررسی چگونگی بازتاب خصیصه مهرورزی در رسانه ملی باید به انعکاس تصویر خانواده و جنبه‌های مختلف چگونگی نمایش آن در رسانه توجه کرد. زیرا از آنجا که تلویزیون در زمینه فرهنگ‌سازی و ارتقای اندیشه توده‌ها، نسبت به جایگاه و منزلت خانواده رسالت بسیار مهمی بر عهده دارد، سیمای خانواده در محتوای برنامه‌ها می‌تواند مظهری از طرز تلقی جامعه نسبت به نقش و منزلت اعضای خانواده و نیز نگرش ارسال‌کنندگان پیام یعنی نویسندگان و برنامه‌سازان باشد. (میرساردو، ۱۳۸۶: ۳۴)

منابع

الف) کتاب

* قرآن کریم.

۱. اسحاقی، سیدحسین (۱۳۸۵) **کانون محبت؛ رهنمودهای اخلاقی**، پیامبر اعظم درباره خانواده، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی.
۲. برازش، علیرضا (۱۳۸۶) **همه را دوست بداریم**، چ ۳، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۳. حبیب‌نژاد، سیداحمد (۱۳۸۱) **پیوند آسمانی؛ ویژه ازدواج حضرت علی علیه السلام و حضرت زهرا (سلام الله علیها)**، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
۴. حنیف، محمد (۱۳۸۶) **سور و سوگ در فرهنگ عامه لرستان و بختیاری**، تهران: اداره کل پژوهش‌های رادیو.
۵. خلعتبری لیماکی، مصطفی (۱۳۸۷) **بررسی و تحلیل قباله‌های ازدواج از منظر فرهنگ عامه**، تهران: ائلسن.
۵. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷) **لغت‌نامه**، چ ۲ از دوره جدید، تهران: مؤسسه لغت نامه دهخدا.
۶. مؤیدمحسنی، مهری (۱۳۸۲) **فرهنگ عامیانه سیرجان**، کرمان: مرکز کرمان شناسی.
۷. محمدی ری شهری، محمد و سیدرسول موسوی و ... (۱۳۸۴) **دانش‌نامه میزان‌الحکمه**، قم: دارالحدیث.
۸. ناظم‌زاده قمی، سیداصغر (۱۳۷۷) **جلوه‌های حکمت با گزیده موضوعی کلمات امیرالمؤمنین علی علیه السلام**، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

ب) مقاله

۱. حاجی محمدیاری، رقیه (۱۳۸۷) «**مراسم ازدواج در شهر تسوج**»، فصلنامه فرهنگ مردم ایران، ش ۱۳، تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما.
۲. خاشعی، رضا (۱۳۸۵) «**جایگاه و تصویر سالمندان در فرهنگ مردم**»، فصلنامه نجوای فرهنگ، ش ۲، اداره کل پژوهش‌های رادیو.

۳. فتاحی مجلج، معصومه (۱۳۸۷) «مراسم عروسی در کلاردشت»، فصلنامه فرهنگ مردم ایران، ش ۱۳، تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما.
۴. کیانی هفت لنگ، کیانوش (۱۳۸۱) «ازدواج و بازتاب آن در قباله‌نویسی»، فصلنامه فرهنگ مردم، س ۱، ش ۲.
۵. میرساردو، طاهره و صداقت، مستوره (۱۳۸۶) «مقایسه نقش و منزلت زنان و مردان در سریال‌های تلویزیونی»، فصلنامه پژوهش و سنجش، س ۱۱، ش ۵۱، تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما.
۶. یوسفی رامندی، هاجر (۱۳۸۷) «دوران نامزدی میان تات‌نشین‌های دانسفهان»، فصلنامه فرهنگ مردم ایران، ش ۱۳، تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما.

پ) گزارش

۱. دوستی، شهرزاد (۱۳۸۸) «تجلی آیین میلاد حضرت علی علیه السلام در فرهنگ مردم»، گزارش پژوهشی، تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما.
۲. ذاکری، غلامرضا (۱۳۷۵) «روز جهانی خانواده ۱۵ ماه مه برابر با ۲۵ اردیبهشت ماه (سال جهانی خانواده ۱۹۹۴-۱۳۷۳)»، گزارش پژوهشی، تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما.
۳. سجادی، سیدحسین (۱۳۷۷) «اهمیت خانواده، در اسلام»، گزارش همایش روز جهانی خانواده، تهران: انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران.
۴. شایسته‌رخ، الهه (۱۳۸۸) «تبلور قیام عاشورا در ادبیات شفاهی مردم ایران»، گزارش پژوهشی، تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما.

ت) اینترنت

- «واسونک، کانون ادبیات ایران» در: [http:// www.aftab.ir](http://www.aftab.ir)
- «نیکی به پدر و مادر» در: <http://www.noorportal>
- «اخلاق اجتماعی» در: <http://www.hawzah.net>
- «آق آش جشن ۶۳ سالگی ترکمن رو به فراموشی» در: <http://www.chn.ir>